

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ РОМАНА ШУХЕВИЧА У 1943—1944 РР.

Роман Йосипович Шухевич народився 30 червня 1907 р. у м. Львові. Патріотичне виховання юнак отримав в Академічній гімназії у Львові та молодіжній військово-спортивній організації Пласт.

Ще юнаком Р. Шухевич зрозумів, що за наявних умов здобути незалежність України можна лише силою зброї. Тому 1923 р. він вступив до Української Військової Організації та використовував найменшу нагоду, щоб здобути і практично удосконалити військові знання: пройшов загальний вишкіл у польському війську, взяв участь у створеній 1938 р. Карпатській Січі — збройних силах незалежної Карпатської України.

У 1940 р. Р. Шухевич підтримав виступ Степана Бандери проти керівництва Проводу Українських Націоналістів і увійшов до складу Революційного Проводу ОУН, який той створив. Після II Великого збору ОУН (квітень 1941) став крайовим провідником ОУН на Західно-Окраїнних Українських Землях. Пройшов військовий вишкіл у німецьких спецшколах. Напередодні німецько-радянської війни, у 1941 р., Р. Шухевича призначили одним із командирів Дружин українських націоналістів (ДУН). Коли після проголошення Акта 30 червня 1941 р. ОУН(б) створила у Львові Українське Державне Правління, сотник Р. Шухевич увійшов до його складу як другий заступник військового міністра. Восени 1941 р., після німецьких репресій проти ОУН(б) і розпуску всіх військових формацій, складених з українців, він разом з іншими старшинами ДУН перейшов на службу за контрактом до 201-го поліційного охоронного батальйону, котрий 1942 р. був перекинутий у Білорусь для боротьби з партизанами¹. У листопаді 1942 р. старшини цього батальйону відмовились поновлювати однорічний контракт із німцями. Після цього вони були відправлені до Львова й ув'язнені гестапо. Однак у січні 1943 р. декому зі старшин вдалося втекти на

¹ Кентій А. Українська повстанська армія в 1944—1945 рр. — К., 1999. — С. 7—8.

Волинь. Серед утікачів був і Р. Шухевич². Отже, на початку 1943 р., рятуючись від переслідувань з боку німецьких карально-поліційних органів, Р. Шухевич перейшов на нелегальне становище. Тоді ж було заарештовано Дмитра Грицяя, і Р. Шухевич зайняв його місце у військовій референтурі Проводу ОУН.

Слід зазначити, що Р. Шухевич тоді стояв за перехід до широкомасштабної партизанської боротьби з німцями. Прихильники такої лінії домоглися скликання в лютому 1943 р. III Конференції ОУН(б). Засідання розпочалося з критики Миколи Лебеда, котрого звинувачували в нерозумінні суті пекучих проблем, штучному стримуванні збройного опору. Р. Шухевича, який висловлював такі думки, підтримали волинські командири. Дійшло навіть до того, що М. Лебедь демонстративно покинув залу засідань³.

Конференція ухвалила: «Для нового розвинення боротьби й для самооборони українських мас треба творити нові осередки організованої сили»⁴. Ключовим було рішення про перехід до широкомасштабної партизанської війни. Командиром повстанських відділів призначено одного з прихильників збройного опору проти німців на Волині Дмитра Клячківського — 'Клима Савура'⁵.

На посаді військового референта Проводу ОУН(б) Р. Шухевич узяв активну участь у створенні УПА. Ефективна робота в цьому напрямі, оперта на набутий військовий досвід, висунула його на перше місце в Проводі ОУН. «Урядуючий» провідник М. Лебедь не міг конкурувати з енергійним військовим референтом, котрий разом зі своїми однодумцями прагнув якнайшвидше перевести «ідею в чин».

11—13 травня 1943 р. в Золочівському районі на Львівщині відбулась нарада Проводу ОУН(б). Р. Шухевич, Д. Маївський, З. Матла, М. Степаняк, М. Прокоп висловили недовіру М. Лебедю, якого звинувачували у зарозумілості, ігноруванні думок

² У роковини загибелі Романа Шухевича. Інтерв'ю з М. Лебедем // *Сучасність*. — 1998. — Ч. 3. — С. 101.

³ Киричук Ю. *Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ ст.* — Львів, 2000. — С. 56.

⁴ *Літопис Української Повстанської Армії*. — Торонто, 1978. — Т. 1: Волинь і Полісся: німецька окупація. — Кн. 1: Початки УПА. Документи і матеріали. — С. 46.

⁵ Косик В. *Україна і Німеччина у другій світовій війні*. — Париж—Нью-Йорк—Львів, 1993. — С. 317–319.

членів Проводу. М. Леbedь змушений був подати у відставку⁶. На пропозицію М. Степаняка було створено Бюро Проводу, до якого входили три члени, що мали рівні голоси у розв'язанні найголовніших проблем⁷. Бюро обрали в такому складі: Голова — Р. Шухевич, члени — З. Матла і Д. Маївський. Обрання Р. Шухевича Головою Бюра Проводу ОУН особливо схвально сприйняли на Волині. Місцеві командири вважали нового лідера ОУН виразником своїх настроїв.

Навесні 1943 р. на Волині та Поліссі активно діяли не тільки повстанські загони бандерівців, але й бульбівців та мельниківців. Так, на початку квітня бульбівці силою у 300 осіб захопили районний центр м. Степань⁸. Німецькі гарнізони були змушені покинути Топоровицю, Людвипілля, Дорожну, Олики. У Крем'янці, Ковелі, Луцьку і Рівному проведено операції зі звільнення в'язнів із тюрем⁹. 28 березня 1500 німців оточили м. Людвипіль, де перебував повстанський відділ. Німці провели чотири атаки, але безрезультатно. Не переламав ходу подій і загін СС, який прибув на допомогу. Залишивши на полі бою 58 убитих бійців і 5 спалених автомашин, карателі відступили до Костополя¹⁰. У квітні повстанський рух перекинувся на Горохівщину, Володимирщину і Ковельщину¹¹. У районах Мізоч, Острів, Шумськ, Крем'янець, Верба було ліквідовано німецьку адміністрацію¹².

Наприкінці червня 1943 р. Р. Шухевич видав наказ усім українським повстанським відділам підпорядкуватися Головному військовому штабу (ГВШ) УПА, який перебував під контролем ОУН(б). Керівником ГВШ було призначено досвідченого військового спеціаліста, колишнього полковника армії УНР Л. Ступницького — 'Гончаренка'¹³.

⁶ Мірчук П. Роман Шухевич. — Нью-Йорк—Торонто—Лондон. — 1970. — С. 173.

⁷ Дужий П. Людина виняткового гарту. Штрихи до політичного портрету Р. Шухевича // Шлях перемоги. — 1993. — 6 березня. — С. 2.

⁸ Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. — К., 1994. — Т. 2. — С. 389.

⁹ Леbedь М. УПА. — Рим, 1946. — С. 59.

¹⁰ Дем'ян Г. Проти нацистських окупантів // Військо України. — 1993. — № 10. — С. 104.

¹¹ Історія Українського війська. 1917–1995. — Львів, 1996. — С. 513.

¹² Леbedь М. УПА. — С. 59.

¹³ Шумук Д. За східним обрієм. — Париж—Балтимор. — 1974. — С. 61.

Наказ Р. Шухевича поклав початок боротьбі в українському повстанському середовищі за загальне лідерство. Переможцями вийшли бандерівці, які переважали кількісно. Щоб об'єднати всі націоналістичні загони, вони силоміць включили до своїх формувань підрозділи 'Бульби' та ОУН(м), прибравши для них єдину назву — Українська Повстанська Армія.

Боротьба за першість між бандерівцями та мельниківцями і бульбівцями знаходила відгук серед громадськості західноукраїнських земель. З цього приводу відомий письменник Улас Самчук у спогадах написав: «Деся там бандерівці напали на бульбівців і були жертви в людях. Трохи згодом, ті ж бандерівці напали на мельниківців і знов були жертви». Однак, на його думку, це протиборство було об'єктивно неминучим. Він вважав, що при наявності в українському визвольному русі багатьох «ідеологій» підпорядкування усіх збройних формацій єдиному командуванню не могло вирішитися демократичним шляхом — більшістю голосів. Залишалося «право сильніших»¹⁴.

Історик Ю. Киричук стверджував, що з історичної перспективи політика Проводу ОУН(б) стосовно підпорядкування мельниківських і бульбівських відділів своєму впливові виявилася правильною, хоч і не цілком погоджувався з її методами¹⁵. Бандерівцям вдалося створити централізовану і дисципліновану військову структуру. На нашу думку, концентрація усіх сил значно зміцнила повстанські ряди, а їхні бойові дії ставали чимраз цілеспрямованішими.

Наприкінці червня 1943 р. від німців було очищено велику територію трикутника Ковель—Рівне—Сарни¹⁶. Деякими районами УПА володіла неподільно. Так було, зокрема, у с. Колки над р. Стир, що на волинському Поліссі. Цю територію іменували «Колківською республікою». Іншою незалежною від німців територією були свинаринські ліси на південний схід від Володимира-Волинського. Цю місцевість у народі називали «Січ». Її контролював загін під командуванням П. Антонока — 'Сосенка'¹⁷. У районах постоїв

¹⁴ Дзвін. — 1994. — № 8. — С. 76—78.

¹⁵ Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху... — С. 71—72.

¹⁶ Гордієнко М. З волинських і польських рейдів УПА. — Торонто, 1959. — С. 98.

¹⁷ Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто—Львів, 1992. — Т. 23: Медична опіка в УПА. — С. 81—82.

відділів УПА німецькі комунікації зазнавали постійних ударів. Наприклад, сотня О. Яценка — ‘Волинця’ обстрілювала потяги з німцями і чинила диверсії на залізничній лінії Ковель—Шепетівка¹⁸. У липні—серпні 1943 р. упівці 1716 разів влаштовували саботажі на залізниці¹⁹.

У червні 1943 р. Провід ОУН(б) на чолі з Р. Шухевичем вирішив створити у Галичині Українську народну самооборону (УНС). Таку назву було прийнято, щоби збити німців з пантелику, — щоб бодай попервах вони не помічали зв’язку цієї структури з УПА²⁰. Командиром УНС призначили О. Луцького — ‘Андрієнка’. УНС почала розбудовувати власну організаційну мережу. Німецький чиновник констатував: «1943 року Галичина мала подвійне обличчя. Вдень правила, як і досі, німецька адміністрація. А вночі весь край — поза містами, немов островами — був охоплений Українською повстанською армією, по лісах вправи із стрільби та спорудження сховищ, на шляхах — транспортування боєприпасів, передислокація з’єднань, постійні контролі і патрулі, по селах — постої війська, яке годувала людність»²¹. 18 серпня 1943 р. відділ УНС вчинив перший збройний протинімецький виступ у Галичині — її бійці напали на охорону концтабору біля м. Скольного²².

З 21 по 25 серпня 1943 р. в с. Слобода Золота Козівського району Тернопільської області відбувся III Надзвичайний великий збір ОУН(б). У його роботі взяли участь Р. Шухевич, М. Степаняк, Й. Позичанюк, М. Арсенич, Я. Бусел, Р. Волошин, Р. Кравчук, В. Кук, М. Лебедь, Д. Маївський, В. Охримович, В. Сидор, Д. Ребет та ін. Збір затвердив Р. Шухевича Головою Бюра Проводу ОУН. Д. Маївського обрали другим членом Бюра, а замість заарештованого гестапівцями З. Матли третім членом став Р. Волошин²³.

Головну увагу III Надзвичайний великий збір (НВЗ) ОУН звернув на програмні партійні документи. Необхідність змін була

¹⁸ Шуляк О. *В ім’я правди*. — Львів, 1991. — С. 27.

¹⁹ Турченко Ф. *Новітня історія України. 1917–1945*. — К., 1994. — С. 315.

²⁰ *Літопис Української Повстанської Армії*. — Торонто, 1983. — Т. 6: *УПА в світлі німецьких документів*. — Кн. 1: 1942 — червень 1944. — С. 16.

²¹ Турченко Ф. *Новітня історія України. 1917–1945*. — С. 314.

²² Куп’як Д. *Спогади нерозстріляного*. — Львів, 1993. — С. 180.

²³ Прокоп М. Дмитро Маївський — визначний революціонер і політичний публіцист // *Сучасність*. — 1987. — Ч. 2. — С. 106.

зумовлена новими політичними реаліями. ОУН(б) перетворилася на масову політичну організацію. До визвольного руху було залучено десятки тисяч людей, погляди багатьох із них не збігалися з ідеями інтегрального націоналізму, і ці настрої потрібно було враховувати.

Збір підтвердив, що головна мета ОУН — створення Української Самостійної Держави. Її політичний режим мав бути демократичним, заснованим на соціальній справедливості. Земля мала стати власністю селян. Важку промисловість і транспорт планувалося націоналізувати. За робітниками визнавалося право брати участь в управлінні заводами і фабриками. Гарантувалося право на 8-годинний робочий день, справедливу оплату праці, вільний вибір професії, свободу профспілок, слова, думки, переконань; рівність у правах усіх громадян, у тому числі національних меншин.

ОУН(б) розгорнула роз'яснювальну роботу серед населення, щоби донести до нього зміст програмних документів, прийнятих на III НВЗ. По суті, це була програма революційно-демократичних перетворень. Вона здобула підтримку серед населення західних земель України. Чисельність збройних відділів УПА швидко зростала, вдосконалювалася її структура. Завдяки широкій та ефективній підпільній мережі ОУН(б) УПА розрослась у велику, добре організовану партизанську армію, яка встановила контроль над значними територіями Полісся, Волині та Галичини. Саме наприкінці 1943 р. — у першій половині 1944 р. УПА досягла апогею своєї сили. Начальник оперативного відділу ГВШ УПА-«Північ» полковник Микола Омелюсік стверджував, що на кінець 1943 р. УПА на Волині мала найбільшу кількість людей зі зброєю. Натомість у Галичині повстанські підрозділи були найчисленнішими в середині 1944 р. За оцінками штабу, ефективна сила УПА на Волині в другій половині 1943 р. сягала 20 тис. озброєних людей²⁴. «В період максимальної мобілізації, — зазначає А. Камінський, — кадри УПА налічували близько 40 тис. осіб»²⁵. Звичайно, це не означає, що чисельність УПА була завжди сталою. Вона змінювалася залежно від обставин.

²⁴ Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто, 1978. — Т. 1. — Кн. 1. — С. 37.

²⁵ Камінський А. Боротьба і питання жертв УПА // Українська Повстанська Армія і національно-визвольна боротьба в Україні у 1940–1950 рр. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 25–26 серпня 1992 р. — К., 1993. — С. 39.

На той час у складі УПА вже були навчені та озброєні загони, здатні виконувати складні завдання.

Німецька адміністрація, стривожена активністю УПА, вирішила розбити її основні сили. Окремі військові операції переросли у великий серпневий наступ 1943 р. Проти повстанців було кинуто 10 тис. німецьких жандармів, 10 моторизованих батальйонів з артилерією, 50 танків, 27 літаків. У ході боїв і сутичок (у липні їх відбулося 35, у серпні — 24) було вбито й поранено 1237 вояків УПА. Німці втратили вбитими і пораненими понад 4 тис. солдатів та офіцерів²⁶.

Виконня поставлене завдання — розгромити УПА — гітлерівцям не вдалося. Боротьба тривала. 8—9 вересня 1943 р. відбувся великий бій під с. Радовичі на Волині. У ньому взяли участь 9 сотень УПА з українського боку, а з німецького — близько 1500 солдатів²⁷. Восени бойові дії перекинулися в Галичину. Великий бій відбувся 27 листопада в районі Чорного лісу під Станіславовом. Під час першого удару німці втратили понад 60 осіб убитими. Втрати УПА склали 4 вбитих і 11 поранених. Ще один бій розгорівся поблизу с. Недільна, де два полки атакували повстанський відділ. На полі бою нараховано 160 убитих німців²⁸. Загалом у липні—листопаді 1943 р. УПА провела 120 боїв, знищивши, за неповними даними, 4500 солдатів і офіцерів противника. Втрати повстанців склали 1600 бійців²⁹.

Наприкінці листопада 1943 р. в УПА відбулися організаційні зміни. Головним командиром армії було призначено Романа Шухевича, котрий взяв повстанський псевдонім ‘Тарас Чупринка’³⁰. Д. Клячківського було призначено командиром щойно створеної групи УПА-«Північ», яка діяла на Волині та Поліссі.

Організаційні зміни керівництво УПА пояснювало тим, що восени 1943 р. діяльність армії вийшла за межі Волині й Полісся. Її повинен був очолити лідер широкого політичного масштабу, яким був

²⁶ Киричук Ю. *Нариси з історії українського національно-визвольного руху...* — С. 65.

²⁷ *Літопис Української Повстанської Армії.* — Торонто, 1984. — Т. 5: *Волинь і Полісся.* — Кн. 3: *Спомини учасників.* — С. 118.

²⁸ *Безсмертя. Книга пам'яті України 1941–1945.* — К., 2000. — С. 307.

²⁹ Турченко Ф. *Новітня історія України. 1917–1945.* — С. 315.

³⁰ Содоль П. *Українська Повстанська Армія. 1943–1949. Довідник другий.* — Нью-Йорк, 1995. — С. 134; Омелюсік М. *УПА на Волині в 1943 р. // Літопис Української Повстанської Армії.* — Т. 1. — Кн. 1. — С. 27.

Р. Шухевич, людина надзвичайної відваги і мужності. Головним критерієм його ставлення до людей було те, як вони виконують покладені на них обов'язки. Він був вимогливий до членів Проводу, навіть до приятелів, і тому мав великий авторитет³¹. Призначення Р. Шухевича, Голови Бюро Проводу ОУН, Головним командиром УПА було цілком закономірним ще й з іншої причини. Адже в середовищі ОУН(б) і УПА це була найпомітніша постать. Р. Шухевич, тоді він мав 36 років, був старшим за своїх колег і однодумців, таких як С. Бандера, Я. Стецько, М. Лебець, В. Кук та ін. Він мав вищу освіту, більший військовий досвід.

Хоча Р. Шухевич зосередив у своїх руках усю повноту політичної і військової влади в ОУН і УПА, це зовсім не означало, що у керівних колах організації він мав беззастережну підтримку. Багато-хто мав амбіції. Проте головний командир УПА був людиною владною, сильного характеру, незламної волі. Один із зв'язкових проводу ОУН, В. Чижевський, говорив, що Р. Шухевич дуже вимогливий до підлеглих, мало зважає на думки колег, завжди вимагає від них точних і стислих відповідей на свої запитання.

Водночас інші стверджували, що Р. Шухевич прислухався до слів соратників, вмiло узагальнював їхні міркування, формулював їх у вигляді загальних пропозицій. Поміж тим він був обережним у передчасних висновках, не поспішав наперед викладати власну думку³².

Звичайно, те, що Р. Шухевич одержав настільки великі повноваження, не всім були до вподоби. Ширилися чутки, ніби він — людина військова і тому в політиці орієнтується недостатньо. Кажали, що ОУН він сприймав як бойовий військовий загін, а не як політичну організацію. Також подекували, буцімто не високої думки про Р. Шухевича вождь ОУН С. Бандера.

У зв'язку з цим можна припустити, що С. Бандера, перебуваючи в ув'язненні в Німеччині й отримуючи інформацію про події в Україні, усвідомлював, що провідну роль у керівництві визвольного повстанського руху відіграє саме Р. Шухевич як головнокомандувач УПА. Такий стан речей не міг не викликати певних

³¹ Прокоп М. Роман Шухевич—Чупринка й ОУН-УПА в 1943–1944 рр. // *Сучасність*. – 1976. – Ч. 1. – С. 75.

³² Кентій А. Українська повстанська армія в 1944–1945 рр. – С. 9–10.

сумнівів у засновника Револьюційного Проводу ОУН щодо місця і ролі Р. Шухевича, їхніх подальших стосунків³³. Хай там як, але те, що Р. Шухевич зосередив у своїх руках політичну владу в ОУН і військову — в УПА, перетворило С. Бандеру радше на символічну постать³⁴.

Утім, попри всі плітки, є підстави характеризувати головного командира УПА як непересічну людину, талановитого організатора і керівника, як одного з найбільш популярних діячів ОУН і УПА. Особливо привабливою рисою характеру Р. Шухевича була відсутність у нього амбіцій, претензій грати роль вождя, що зближує його з засновником ОУН Є. Коновальцем.

Хоча, і це зрозуміло, Р. Шухевичу були притаманні, як і кожній людині, деякі слабкості. Можливо, його рішення та дії не завжди були зважені і непомильні. Але треба брати до уваги ті надзвичайно складні підпільні умови, в яких жив і працював Р. Шухевич, постійну втрату талановитих однодумців і соратників. Можна впевнено стверджувати, що саме завдяки волі й наполегливості Р. Шухевича повстанська боротьба ОУН і УПА протривала до середини 1950-х рр., хоч сам він пішов з життя раніше³⁵.

На початку 1944 р. за активної участі Р. Шухевича остаточно сформувалась організаційна структура ОУН та УПА. До складу Проводу ОУН входили: Р. Шухевич, Д. Маївський, Р. Волошин, М. Арсенич, Д. Грицай, М. Прокоп, Р. Кравчук, Д. Клячківський, В. Кук, Д. Ребет, О. Логун³⁶. УНС була перейменована в групу УПА-«Захід», на її чолі стояв В. Сидор — 'Шелест'. Тоді ж повністю сформувалась Головна Команда УПА. Повстанський штаб було розташовано біля м. Миколаєва, що на Львівщині. Загальна чисельність армії становила близько 30 тис. осіб³⁷.

У 1944 р., коли Червона армія вийшла на Правобережну Україну, протигімецьких акцій з боку УПА поменшало. У цей час УПА готувалася до тривалої боротьби за визволення України від тоталітарного сталінського режиму.

³³ Кентій А. *Українська повстанська армія в 1944–1945 рр.* — С. 10.

³⁴ Коваль В. *Під червоно-чорними прапорами // Вітчизна.* — 1992. — № 9. — С. 80.

³⁵ Кентій А. *Українська повстанська армія в 1944–1945 рр.* — С. 11–12.

³⁶ Дужий П. *Степан Бандера — символ нації.* — Львів, 1997. — Ч. 2. — С. 248–249.

³⁷ Прокоп М. *Роман Шухевич — Чупринка й ОУН-УПА в 1943–1944 рр.* — С. 75.

Як політик і військовик, Р. Шухевич розумів, що боротьба зі сталінським тоталітаризмом буде дуже складною і тривалою. Тому було вирішено створити всеукраїнський провід під назвою Українська Головна Визвольна Рада (УГВР). На початку березня 1944 р. в містечку Жовкві на Львівщині відбулося засідання Проводу ОУН, на якому утворили підготовчу комісію та ініціативний комітет, що повинні були підготувати перший збір УГВР³⁸.

Біля с. Недільна Самбірського району Дрогобицької області 11—15 липня 1944 р. таємно відбувся установчий збір УГВР. У Раді були представлені різні політичні сили, які, проте, стояли на спільній платформі самостійності України. Учасники заслухали три доповіді: політичну — М. Прокопа, військову — Р. Шухевича, зовнішньополітичну — М. Лебеда. Після дискусії було ухвалено підсумкові документи: «Тимчасовий устрій УГВР», політичну «Платформу», декларацію принципів — «Універсал». УГВР оголосила, що головними ворогами ідеї української незалежності є російський та німецький імперіалізм. Рада урочисто обіцяла боротися за створення незалежної Української держави в етнічних межах українського народу. У самостійній державі Рада планувала реалізувати програму, яка передбачала свободу думки і релігії, розвиток національної освіти і культури, соціальну справедливість, рівність усіх перед законом, гарантовані права національних меншин, вільне підприємництво, вільну форму власності на землю в передбачених межах, націоналізацію промисловості та транспорту, передачу легкої промисловості кооперативам, свободу торгівлі, право на вибір професії³⁹.

Президентом УГВР було обрано наддніпрянця Кирила Осьмака. Р. Шухевич обійняв посаду Голови Генерального Секретаріату та генерального секретаря військових справ. Від літа 1944 р., коли Р. Шухевич очолив Генеральний Секретаріат УГВР, його авторитет в українському визвольному русі досяг апогею.

Роману Шухевичу не судилося жити в незалежній Українській державі. У 1944 р. він напевне це розумів. У виступі перед кінцем установчого збору УГВР він заявив: «Ми, всі вояки УПА і всі

³⁸ Ребет Д. До початків УГВР // Спогади, коментарі, рефлексії. — 1986. — Ч. 7–8. — С. 173.

³⁹ Українська Головна Визвольна Рада. Збірка документів за 1944–1950 рр. // Збірник на пошану генерала Р. Шухевича / Укл. Г. Васюкович. — Мюнхен, 1990. — С. 277, 291.

підпільники, в тому і я, повністю свідомі, що раніше чи пізніше нам доведеться загинути в боротьбі з брутальною силою. Але, запевняю вас, ми не будемо боятися вмирати, бо, вмираючи, будемо свідомі того, що станемо добривом української землі. Ця наша рідна земля потребує ще багато добрива, щоб у майбутньому виросла на ній нова українська генерація, яка довершить те, що нам не суджено було завершити. Ми віримо глибоко в українське молоде покоління, що прийде після нас...»⁴⁰.

Як політик-державник Р. Шухевич обстоював демократичне суспільство, був беззастережним речником українського самостійництва і соборництва. Обійнявши всі найвищі посади в ОУН, УПА, УГВР, він зумів організувати тривалу ефективну повстанську і підпільну боротьбу проти нацистської та більшовицької окупації, залучити широкі верстви українського суспільства та різні політичні сили.

⁴⁰ *Здалека про близьке. — Львів, 1992. — С. 49.*